

REEL DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2003 - 2010)

Zeynep KARAÇOR*

Mustafa GERÇEKER**

ÖZET

Türkiye’de reel döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışmada sırasıyla; “Durağanlık Testi (Birim Kök Analizi), VAR Modeli, Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Analizi, Hata Düzeltme Modeli” metodları uygulanarak söz konusu iki olgu, 2003: 1 – 2010: 12 dönemini kapsayan aylık verilerle ampirik olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre reel döviz kurları ile dış ticaret hacmi arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Öte yandan, reel döviz kurlarından dış ticaret hacmine yönelik hem kısa hem de uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi bulunurken, dış ticaret hacminden reel döviz kurlarına yönelik olarak yalnızca kısa dönemde bir nedensellik bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kurları, Dış Ticaret, Eşbütünleşme Analizi, Nedensellik Analizi

Jel Kodları: C50, F40, O24

REAL EXCHANGE RATE AND FOREIGN TRADE, SAMPLE OF TURKEY (2003 -2010)

ABSTRACT

As a result of the variation in exchange rate, the point that who are benefitted from the advantages of price and at what measurement has an importance in terms of that the exchange rate policies are able to show their expected effects on the balance of foreign trade. With moving from this point, the direction of causality between the exchange rate and rates of foreign trade is still continuing to be the subject of discussion in the literature. There are two alternative approach explaining this issue. The first of these is the approach of "Standard Theory" putting forward that there is a causality relationship from the variations in the rates of foreign trade to the real exchange rate. According to the approach

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi

“Standard Theory”, as a result of an improvement occurring in the rates of foreign trade, via income transfer from foreign area to the domestic area, a rise can occur in the level of domestic price compared to that of foreign price, whereas the second approach is the approach of pass-through. According to the approach of pass-through, it is suggested that there is a cross directional relationship from the variations in exchange rates to the rates of foreign trade.

On the other hand, the approach of interpreting dynamically the relationship between real variations emerging in the value of monetary unit and balance of foreign trade generated the hypothesis of J Curve. According to this hypothesis, while the balance of foreign trade is associated with the real variations occurring in local monetary unit in positive direction, when considering the long term, a negative directional relationship releases between two variables of interest. The hypothesis J Curve is considered as the prediction that in long term, effect of price will be dominant, effect of income in short term. The relationship exchange rate - foreign trade balance occupying a large place in the literature of economics comes into our face as an important issue in terms of countries, like Turkey, whose economies are developing. In this context, via industrialization toward export, in the counties targeting on integrating to the global markets, the policies of exchange rate have a highly importance. Together with slowly elimination of the effects of global crisis experienced in 2008, the issue that current accounts deficit is one of the most important problem of Turkey economy has been begun to be discussed again. Primarily, since current accounts deficit is resulted from foreign trade deficit, the situation of the relationship between real exchange rates and foreign trade deficit are questioned again. In Turkey, there is a general view in the direction that real exchange rates is the most important factor on real exchange rate. In the periods, in which a rise occurs in the real exchange rates (national currency revalues), due to weakening of international competition power, via experiencing a decrease in export, an increase of import (on the reason for becoming cheaper of import goods) in return to this, that foreign trade deficit grows is accepted. In short, while accepting that there is a positive directional relationship between real exchange rates and import, it is assumed that a negative directional relationship between real exchange rates and export. However, the data post -2009 are purely examined, it can be observed that this situation does not always comes into effect in such a way, in some years, when the increases are experienced in real exchange rate (2004, 2005, 2007, 2010), rises in export figures can be observed in contrast to the expectations.

In he literature, there are many studies, carried out in domestic and foreign areas, examining the relationship between exchange rates and export – import. When regarding to the studies, in which, for Turkey economy, the relationship exchange rate – foreign trade is examined in the process for the last two years in the context of the relationships of cointegration and causality, in the study carried out by Aktaş (2010) on Turkey, the relationships between real exchange rates and import and export were studied for the period 1989:1 – 2008:4 via VAR analysis, using the quarterly data. According to the empirical results of this study, it was concluded that any variation in real exchange rate did not have any significant influence on the foreign trade balance and that real exchange rate could not be used effectively in providing foreign trade balance. In the study, called “Econometric Analysis of The Relationship between Exchange Rate Variability and Export in Turkey: 1999 - 2008”, carried out by Altıntaş and Öz(2010), for the period 1999 – 2008, using the data quarterly, the relationship between the series of export, exchange

rate variability, foreign income, relative export price, and foreign direct capital via cointegration method, while causality relationship between variables via error correction method. According to the results of long termed prediction obtained by VAR Method, it was found that there was a negative relationship between export and exchange rate variability and relative export price, a positive and significant relationship with foreign direct capital. Although foreign income variable was found to be in positive relationship, it was identified that this relationship was not significant. According to causality analysis, in the models of export, foreign direct investment, and foreign income, it was identified that there was a long termed causality relationship.

When the studies of the last five years was regarded to in terms of foreign literature, in the study carried out by Aziz (2008) on the sample Bangladesh, the effect of reel effective exchange rate on foreign trade balance was studied via the tests of cointegration and causality. In the conclusion of study carried out by using the data of the period 1977 – 2005, in Bangladesh economy, for the period under consideration, real effective exchange rate affected the foreign trade balance positively and significantly for long and short terms. According to the results of causality test, it was concluded that real effective exchange rates was Granger reason of foreign trade balance. Yuen - Ling, Wai - Mun and Geoi - Mei (2008), for the period 1955 – 2006, in Malaysia economy, examined the relationship between real exchange rates and foreign trade balance in he frame of cointegration, technique, causality analysis, and VECM model. According to the findings obtained, a long termed relationship emerged between real exchange rate and foreign trade balance. Beside this, the results obtained from the study, in accordance with the condition Marshall – Lerner, show that devaluation will improve the trade balance in long term and that there is no J Curve in Malaysia. Zhe (2007), between China and its other trade partners, for the period 1997 – 2006, studied the relationship between foreign trade surplus and real effective exchange rate, using cointegration test. According to the findings obtained from the studies, it was concluded that there was long termed and stable relationship between real effective exchange rate and trade balance

In this study, in which the relationship between real exchange rate and foreign trade, two phenomena of interest was empirically examined with monthly data covering the period 2003:1 – 2010:12, using the methods of Stability Test (Unit Root Analysis), VAR Model, Cointegration Analysis, and Error Correction Model. The data of real effective exchange rate and foreign trade volume (export + import) used in study were provided from Turkish Republic Central Bank Electronic Data Distribution System (EDDS). Firstly, the data of foreign trade data used were brought into real, using the series of Producer Prices Series (PPS). Then, following the stages such as seasonality and normal distribution tests, bring the series used in the study into stable, causality analysis was carried out.

In summary, according to the findings obtained from this study, it was found that there was a cointegration relationship between real exchange rates and foreign trade volume. On the other hand, while finding a causality relationship in both short and long term from real exchange rate to foreign trade volume, it was found that there was only a short termed causality relationship from foreign trade volume to real exchange rates.

Keywords: Real Exchange Rates, Foreign Trade, Cointegration, Causality Analysis

Jel Codes: C50, F40, O24

1. GİRİŞ

Döviz kuru değişimleri neticesinde, ihracat-ithalat sektörleri lehine gelişen fiyat avantajlarından kimlerin ne ölçüde yararlandığı hususu, döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesi üzerinde beklenen etkisini gösterebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle, döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasındaki nedenselliğin yönü literatürde halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu konuyu açıklayan iki alternatif yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki; dış ticaret hadlerindeki değişimlerden, reel döviz kurlarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu öne süren “Standart Teori” yaklaşımıdır. Standart teori yaklaşımına göre; dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir iyileşme sonucunda dışarıdan yurt içine yönelik gelir transferi olması yoluyla yurt dışı fiyat düzeyine oranla yurt içi fiyat seviyesinde bir yükselme meydana gelebilmektedir. İkinci yaklaşım ise “Yansıma (pass through)” yaklaşımıdır. Yansıma yaklaşımına göre; döviz kurlarındaki değişimlerden dış ticaret hadlerine doğru olmak üzere ters yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu öne sürülmektedir (Zengin, 2000: 27).

Öte yandan ulusal para biriminin değerinde meydana gelen değişimler ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkinin dinamik bir biçimde yorumlanması yaklaşımı ise J Eğrisi Hipotezini meydana getirmiştir. Bu hipoteze göre; yerel para biriminde meydana gelen reel değişimler ile dış ticaret dengesi kısa dönemde pozitif yönde ilişkiliyken, uzun dönem söz konusu olduğunda söz konusu iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır. J Eğrisi Hipotezi, uzun dönemde fiyat etkisinin, kısa dönemde ise gelir etkisinin baskın olacağı öngörüsü olarak değerlendirilmektedir (Yamak ve Korkmaz, 2005: 17). İktisat literatüründe geniş bir yer bulan reel döviz kurları ile dış ticaret dengesi ilişkisi, Türkiye gibi ekonomisi gelişmekte olan ülkeler açısından da oldukça önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ihracata yönelik sanayileşme yoluyla küresel piyasalara entegre olmayı hedefleyen ülkelerde döviz kuru politikaları oldukça önem taşımaktadır.

Geçmişten günümüze Türkiye’de uygulanan döviz kuru politikaları dönemler itibariyle farklılıklar arz etmiştir. 1980 öncesi dönemde sabit kur sistemi uygulanmışken, 1980 sonrası dönemde sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçiş süreci yaşanmıştır. 1980 – 1989 dönemi ile 1989 yılındaki tam konvertibilite sonrası dönem birbirinden farklılıklar

göstermiştir. Türkiye’de 1980 – 1989 yılları arasında sık sık devalüasyonlara başvurulmasıyla beraber sabit kur sistemi uygulanmıştır. 1989 – 1999 arası on yıllık süreçte ise kontrollü serbest kur sistemi uygulanmışken, ekonomik krizlerin yaşandığı 2000 – 2001 döneminde günlük artış veya azalışların belirlendiği sabit kur sistemi benimsenmiştir. Şubat 2001 krizi sonrası yapılan düzenlemelerden bu yana Merkez Bankası müdahalelerinin sınırlandırıldığı serbest kur sistemi uygulanmaktadır. Türkiye’de 1980 sonrasında ihracata dayalı büyüme modeli benimsendikten sonra döviz kurlarındaki değişmelerin, dış ticaret dengesi üzerinde bıraktığı etkilerin incelenmesi pek çok araştırmacının ilgisini cezbetmiştir (Barışık ve Demircioğlu, 2006: 72).

2008 yılında yaşanan küresel krizin etkilerinin yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla birlikte, Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisinin cari işlemler açığı olduğu hususu yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Cari işlemler açığı temelde dış ticaret açığından kaynaklandığı için de reel döviz kurları ile dış ticaret açığı arasındaki ilişkinin durumu yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Türkiye’de reel döviz kurlarının, dış ticaret dengesi üzerindeki en önemli etken olduğu yönünde genel bir kanı bulunmaktadır. Reel döviz kurunda bir artışın meydana geldiği (ulusal paranın değer kazandığı) dönemlerde uluslararası rekabet gücünün zayıflaması sebebiyle ihracatta bir düşüşün yaşanması, buna karşın (ithal malların ucuzlaması sebebiyle) ithalatın artması yoluyla da dış ticaret açığının büyüdüğü kabul edilmektedir. Kısaca, reel döviz kurları ile ithalat arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilirken, reel döviz kurları ile ihracat arasında negatif bir ilişki olduğu varsayılmaktadır. Ancak 2004 yılı sonrası verileri pür olarak incelendiği zaman bu durumun her zaman böyle gerçekleşmediği, reel döviz kurlarında artışların yaşandığı bazı yıllarda (2004, 2005, 2007, 2010), ihracat rakamlarında beklenenin aksine artışların yaşandığı da gözlenebilmektedir (Öz, 2011: 1). Bu çalışmada, reel döviz kurları ile dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkisi 2003 - 2010 dönemi için aylık veriler kullanılarak VAR analizi metoduyla ekonometrik açıdan test edilecektir.

2. LİTERATÜR

Literatürde reel döviz kurları ile ihracat – ithalat arasındaki ilişkiyi inceleyen gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu konu üzerine yapılmış çalışmaların özetlendiği yerli ve yabancı literatürden belli başlı olanları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

Aktaş (2010) tarafından Türkiye için yapılan çalışmada, reel döviz kurlarıyla ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiler, 1989:1 - 2008:4 dönemi için üçer aylık veriler kullanılarak VAR analizi yardımıyla araştırılmıştır. Birim kök probleminin kurtarmak amacıyla birinci farkı alınan serilerle yapılan bu çalışmada varyans ayrıştırma ve etki-tepki fonksiyonlarına ait sonuçlar; reel kurdaki herhangi bir değişimin dış ticaret dengesi üzerinde anlamlı bir etkide bulunmadığını, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ithalat kısıtlamalarının ihracatı olumsuz yönde etkileyeceği sonucu da elde edilmiştir. Albeni, Demir ve Demirgil (2005), döviz kurlarındaki değişim ve kur sistemlerinin ihracat üzerindeki etkilerini, Türkiye'nin imalat sanayisi örneği üzerinden incelemiştir. Çalışmada 1997: 01 – 2004: 06 dönemi verileri yardımıyla ilk olarak reel efektif döviz kuru ile imalat sanayindeki sektörel reel ücretlerin ihracat üzerine etkisi ile 2001 kur sistemi değişikliğinin ihracat sektörüne etkileri yapısal değişim analiziyle test edilmiştir. Uygulanan ekonometrik analiz sonucunda sekiz farklı sektör üzerinde reel efektif döviz kuru ile ihracat endeksi arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiş ancak, iki değişken arasında bulunan ilişkinin zayıf olduğu bulgusu elde edilmiştir. İkinci olarak yapılan yapısal değişiklik testiyle de dalgalı kur sisteminin imalat sanayi ihracatı üzerinde beş sektör haricinde bir değişime neden olduğu, söz konusu beş sektör haricinde imalat sanayi ihracatının sektörel düzeyde kur sistemindeki değişmeden etkilendiği sonucuna da ulaşılmıştır. Altıntaş ve Öz (2010) tarafından yapılan “Türkiye’de Kur Değişkenliği ve İhracat İlişkisinin Ekonometrik Analizi : 1989 – 2008” isimli çalışmada 1989 – 2008 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak Türkiye’de ihracat, kur değişkenliği, yurt dışı gelir, nispi ihracat fiyatı ve doğrudan yabancı sermaye girişi serileri arasındaki ilişki eşbütünleşme yöntemi yardımıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri ise hata düzeltme yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. VAR yöntemiyle elde edilen uzun dönem tahmin sonuçlarına göre; ihracat ile kur değişkenliği

ve nispi ihracat fiyatı arasında negatif, doğrudan yabancı sermaye yatırımıyla pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Yurt dışı gelir değişkeni ise pozitif ilişkili bulunmasına rağmen anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Nedensellik analizine göre de ihracat, doğrudan yabancı yatırım ve yurt dışı gelir modellerinde uzun dönem nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Barışık ve Demircioğlu (2006), Türkiye için 1980 – 2001 yılları verilerini kullanarak söz konusu dönem için döviz kuru sistemi ile ihracat – ithalat arasındaki ilişkiyi, 1989 sonrası uygulanan tam konvertibilitenin dış ticaret dengesinde farklılıklara yol açıp açmadığını ve 2000 – 2001 yılının ilk yarısında uygulanan sabit kur sisteminin ihracat – ithalat üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz sonucuna göre döviz kuru rejimi ve ihracat – ithalat arasında kuvvetli olmayan bir ilişkinin bulunduğu tespit edilerek, konvertibilitenin dış ticareti yönlendirmede etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gül ve Ekinci (2006), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006” isimli çalışmasıyla, reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki etkileşimi incelemişlerdir. Zaman serileri yöntemini kullanarak elde ettikleri bulgulara göre, reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında bulunan nedensellik ilişkisi, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir ilişki bulunduğu biçiminde tespit edilmiştir. Karagöz ve Doğan (2005), 1995: 01 – 2004: 06 dönemini içeren verileri kullanarak ihracat ve ithalat değişkenlerinin her birinin döviz kuru ile olan ilişkisini çoklu regresyon analizi yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda reel döviz kurlarından dış ticaret değişkenlerine doğru uzun dönemli bir ilişki bulunmadığını ortaya koymuşlardır. Ancak 2001 devalüasyonunun etkisi kısa dönem analizinde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Öztürk ve Acaravcı (2003), Türkiye için 1989: 01 - 2002: 08 dönemleri için aylık verileri kullanarak döviz kuru değişkenliğinin ihracat üzerindeki etkilerini eşbütünleşme modeli çerçevesinde incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre döviz kurundaki belirsizlik, reel ihracatı negatif yönde etkilemiştir. Yine bu çalışmaya göre; döviz kuru belirsizliği ihracatı olumsuz yönde etkilese de ihracat düzeyindeki dengesizlik kısa dönemde söz konusu olmuştur. Sarı (2010), 1982: 05 - 2006: 12 dönemini kapsayan aylık veriler yardımıyla Türkiye’de döviz kuru oynaklığının ithalat üzerindeki etkilerini

incelemiştir. Bu çalışmada ilk olarak Markov Switching ARCH ekonometri tekniği kullanılarak döviz kuru oynaklığı belirlenmiş, daha sonra kurulan regresyon modeliyle de döviz kurlarındaki belirsizliğin, ithalat değerini yüksek oranda etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Çil Yavuz, Güriş ve Kıran (2010), “Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Türkiye İçin Marshall – Lerner Koşulunun Testi” isimli çalışmada reel döviz kurunun dış ticaret dengesine etkisini araştırarak, Türkiye için Marshall – Lerner koşulunun geçerliliğini test etmiştir. 1988 – 2007 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak, eşbütünleşme testi için ARDL modeline dayalı sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmada, dış ticaret dengesi ile belirleyicileri - yurt dışı ve yurt içi gelir, reel döviz kuru- arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu dönemde Marshall – Lerner koşulunun geçerli olmadığı ancak J eğrisi etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tarı ve Yıldırım (2009), Türkiye’de döviz kuru belirsizliği ve ihracat hacmi arasındaki ilişkiyi 1989 - 2007 dönemi arasında üçer aylık verileri kullanarak araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre döviz kuru belirsizliği uzun dönemde ihracat hacmini negatif etkilerken, kısa dönemde döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmi üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Yamak ve Korkmaz (2005), 1995: 1 – 2004: 4 dönemini kapsayan veri setiyle modern zaman serisi tekniklerini kullanarak, reel döviz kurlarındaki değişmelerin Türk dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini farklı mal gruplarını dikkate alarak incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmazken, kısa dönemde reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkinin, temel olarak sermaye malları ticareti tarafından belirlendiği sonucu elde edilmiştir. Zengin (2000), döviz kurları ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi yansıma ve standart teori şeklindeki iki farklı yaklaşımla 1994: I – 2000: II dönemi için Türkiye ekonomisi açısından incelemiştir. Çalışma sonucunda ihracat fiyat endeksi, ithalat fiyat endeksi ve reel döviz kuru değişkenleri arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. VAR modeline göre ihracat ve ithalat fiyat endekslerinden reel döviz kurlarına doğru direkt bir nedensellik ilişkisi söz konusu iken, döviz kurlarından ithalat fiyat endeksine doğru direkt bir etki gözlenmiştir. Ancak döviz kurlarından ihracat fiyat endeksine doğru direkt bir etki olmayıp, ithalat fiyat endeksi ile arasındaki nedensel ilişki kanalıyla söz konusu (dolaylı)

etki sağlanmaktadır. Peker (2007), Türkiye’de reel efektif döviz kuru değişkeniyle, dış ticaret dengesi arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiyi 1992: I – 2006: IV dönemi verilerini kullanarak araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre söz konusu dönem için Marshall – Lerner koşulunun sağlanmadığı bulgusu elde edilirken, reel efektif döviz kuru değişkenliğinin dış ticaret dengesi üzerindeki kısa dönemli etkilerinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Alptekin (2009), Türkiye ekonomisi için reel döviz kurları ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi 1992: 1 – 2009: 1 dönemi aylık verilerini kullanarak VAR modeli yardımıyla test etmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; kısa dönemde söz konusu değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan test sonuçlarına göre ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Kaya (2007), reel döviz kurlarıyla ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi 1990: 1 – 2004: 6 dönemi için aylık veriler kullanarak VAR modeli yardımıyla Türkiye açısından araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, ithalat ve ihracat arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmişken, reel kurlardaki herhangi bir değişimin dış ticaret dengesi üzerinde anlamlı bir etkide bulunmadığı ortaya konulmuştur. Ayrıca söz konusu dönemde Türkiye için J eğrisi etkisinin geçerli olmadığı bulgusuna da ulaşılmıştır. Köse, Ay ve Topallı (2008), Türkiye’de reel döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkisini 1995 – 2008 dönemi verilerini ele alarak eş bütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre döviz kuru oynaklığının Türkiye ihracatını hem uzun hem de kısa dönemde negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Aziz (2008), tarafından Bangladeş örneği için yapılan çalışmada reel efektif döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi eşbütünleşme ve nedensellik testleri yardımıyla araştırılmıştır. 1977 – 2005 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışma sonucunda Bangladeş ekonomisinde söz konusu dönem için reel efektif döviz kurları, hem kısa dönemde hem de uzun dönemde dış ticaret dengesini anlamlı ve pozitif olarak etkilemiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre ise reel efektif döviz kurlarının, dış ticaret dengesinin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yuen - Ling, Wai - Mun ve Geoi - Mei (2008), 1955 – 2006 dönemi için Malezya ekonomisinde reel döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme tekniği, nedensellik analizi ve VECM modeli

çerçevesinde incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre reel döviz kurları ve dış ticaret dengesi arasında uzun dönemli bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra çalışmadan elde edilen sonuçlar; Marshall – Lerner koşuluyla uyumlu olarak devalüasyonun uzun dönemde ticaret dengesini iyileştireceğini ve Malezya’da J eğrisi etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Liev, Lim ve Hussain (2003), ASEAN 5 ve Japonya ülkelerinde 1986 – 1999 döneminde döviz kuru değişmelerinin ticaret dengesi üzerinde anlamlı ve doğrudan bir etkide bulunup bulunmadığını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda döviz kuru değişmelerinin ticaret dengesi üzerinde abartılı bir etkisinin olduğu bulgusu elde edilmiştir. Arize (1994), 1973 Q1 – 1991 Q1 dönemi için dokuz Asya ülkesinde reel efektif döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi koentegrasyon testi vasıtasıyla incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, söz konusu dönemde reel efektif döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Akhtar ve Hilton (1984), 1974 – 1981 dönemi için çeyrek yıllık veriler kullanarak döviz kurlarında meydana gelen değişmeler ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi regresyon analizi yardımıyla incelemişlerdir. Çalışma sonucuna göre döviz kuru değişmeleri ile dış ticaret dengesi arasında negatif bir ilişki bulunduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Zhe (2007), Çin ve diğer ticaret ortakları arasındaki 1997 – 2006 dönemi için dış ticaret fazlası ve reel efektif döviz kuru arasındaki ilişkiyi koentegrasyon testini kullanarak araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre reel efektif döviz kuru ile ticaret dengesi arasında uzun dönemli ve istikrarlı bir ilişki bulunduğu sonucu elde edilmiştir. Yine bu çalışmaya göre dış ticaret fazlasındaki artış nedenlerinden birisi reel efektif döviz kurlarındaki meydana gelen düşme eğilimidir.

Shirvani ve Wilbratte (1997), yaptıkları çalışmada çok değişkenli eşbütünleşme yaklaşımını kullanarak reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi G 7 ülkeleri açısından 1973: 5 - 1990: 8 dönemi aylık verilerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgular döviz kurlarının, dış ticareti sağlamada çok kısa vadede etkisiz ancak anlamlı olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ancak uzun dönemde Marshall – Lerner koşulunun geçerli olduğu, devalüasyonun dış ticaret dengesinde iyileşme sağladığı bulgusu da elde edilmiştir. Vergil (2002), çalışmasında Türkiye’nin ABD ve ticaret ortağı olan üç büyük AB ülkesine ihracat akışı üzerindeki reel döviz kuru oynaklığının etkisini

1990:1-2000:12 periyodu için araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuca göre reel döviz kuru oynaklığı, ihracat üzerine anlamlı negatif bir etki bırakmıştır. Lee ve Saucier (2005), 1986 – 2003 dönemini içeren üçer aylık verileri kullandıkları çalışmalarında nominal döviz kurlarındaki meydana gelen değişmelerin dış ticaret etkileri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. ARCH ve GARCH yöntemlerini uyguladıkları çalışmanın sonuçlarına göre; nominal döviz kurlarında meydana gelen değişmeler, dış ticaret üzerinde ters yönlü bir etki bırakmaktadır.

3. VERİ VE YÖNTEM

Türkiye’de reel döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışmada sırasıyla; “Durağanlık Testi (Birim Kök Analizi), VAR Modeli, Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Analizi, Hata Düzeltme Modeli” metodları uygulanarak söz konusu iki olgu, 2003: 1 – 2010: 12 dönemini kapsayan aylık verilerle ampirik olarak incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan reel efektif döviz kuru ve dış ticaret hacmi (ihracat +ithalat) verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’den temin edilmiştir. İlk olarak çalışmada kullanılan dış ticaret hacmi verileri, üretici fiyatları endeksi (ÜFE) serisi kullanılarak reel hale getirilmiştir. Daha sonra mevsimsellik, normal dağılım testleri gibi aşamalardan sonra çalışmada kullanılan seriler durağan hale getirilerek nedensellik analizi yapılmıştır.

3.1. Durağanlık Testi (Birim Kök Analizi)

Zaman serisi verilerine dayalı ekonometrik analizlerde ele alınan serilerin durağan olmamasından kaynaklanan nedenlerle “sahte regresyon” sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda t, F ve ki-kare gibi sınamalar yetersiz kaldığı için serilerin taşıdığı trendin mutlaka ortadan kaldırılarak durağan hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Serilerin durağanlığının belirlenmesi ve sağlanması açısından ise Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmaktadır (Uzgören vd., 2007: 250).

ADF testi için aşağıdaki modeller önerilmektedir:

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \beta_t + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Bu testin sonucunda elde edilen $\hat{\gamma}$ değeri, Dickey - Fuller tarafından hesaplanan (MacKinnon tarafından yeniden düzenlenen) tablo değerleri karşılaştırılarak $\hat{\gamma} < 0$ hipotezi test edilmektedir. Sıfır hipotezi serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu ($H_0 : \gamma = 0$) alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu yani birim kök içermediğini göstermektedir (Göktaş Yılmaz, 2005: 69). Alternatif olarak, PP testi otokorelasyonun bilinmeyen şekillerinin varlığını ve hata terimindeki şartlı heteroskedastisiteyi dikkate alır ve serisel ilişki için parametrik olmayan bir düzeltme kullanır. O zaman, test istatistiklerinin asimptotik dağılımı üzerine serisel ilişkinin etkilerini kaldırmak için istatistikler dönüştürülür. Her iki testte de, t istatistiğinin kritik değerlerden daha büyük olması, birim kökün boş hipotezinin reddine neden olmaktadır (Günaydın, 2004: 173).

3.2. VAR Modeli

VAR modeli birbirleri ile bağlantılı olan değişkenlerin birlikte nasıl hareket ettiklerini gösteren bir denklem sistemidir. Modelin temel varsayımı ise içsel ve dışsal değişken ayrımı yapılmasına gerek olmamasıdır. Bu denklem sisteminde tüm değişkenler aynı anda kendi gecikmeleri ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri ile açıklanmaktadır. Modelde yer alacak değişkenler ve değişkenlerin nedensellik yönünün belirlenmesinde ise eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli gibi istatistikî yöntemlere başvurulmaktadır. Model matematiksel olarak basitçe, X_t farkı (ΔX_t) durağan iken;

$$\Delta X_t = A_0 + \alpha_i \Delta X_{t-i} + \beta_0 A_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

şeklinde gösterilebilir. Bu denklem VAR modelinin standart biçimini yansıtmaktadır. Burada $X_t (n \times 1)$ ve $X_{t-1} (n \times 1)$ içsel değişkenler

vektörü iken $A_t : (n * 1)$ dışsal değişkenler vektörüdür (Pekkaya ve Tosuner, 2004: 59).

3.3. Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi

Ekonomik değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı koentegrasyon olarak ifade edilmektedir. Çalışmamızda uzun dönem ilişkisini belirlemek amacıyla Johansen - Juselius çoklu koentegrasyon (eşbütünleşme) tekniği kullanılmıştır. Johansen - Juselius sürecinde koentegre vektör sayılarının tahmini, İz (Trace) İstatistiği ve Maksimum Özdeğer (Max Eigenvalue) İstatistiği yardımıyla yapılmaktadır. Bu testlerin hipotezleri ise şu şekildedir (Batmaz ve Tunca, 2007: 220):

$$\lambda_{trace}(r) = -n \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \lambda_i) \quad (5)$$

$$\lambda_{max}(r, r+1) = -n \ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (6)$$

Denklem (5)'de verilen İz istatistiği, koentegre vektör yoktur boş hipotezine karşılık koentegre vektör vardır hipotezini test etmektedir. Eğer boş hipotez reddedilirse bu kez bir tane koentegre vektör vardır boş hipotezini test eder. Denklem (6)'da verilen maksimum özdeğer istatistiği ise eşbütünleşen vektör yoktur hipotezine karşılık bir tane koentegre vektörün bulunduğu hipotezini test etmektedir.

3.4. Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi, oluşturulacak modellerde hangi değişkenin içsel, hangi değişkenin dışsal olacağını tespit etmek açısından önem taşımaktadır. Değişkenlerin koentegre olmaması durumunda standart Granger ve Sims gibi testler yapılabilmektedir. Çünkü hata terimi içermedikleri için bu testler, söz konusu değişkenlerin koentegre olup olmadıkları konusunda yanıltıcı olabilmektedirler. Ancak değişkenler arasında koentegrasyon olduğunda Granger (1988) kısa dönemli nedensellik ilişkisinin Hata Düzeltme Modeli kullanılarak incelenebileceğini ifade etmiştir (Kızılgöl, 2006: 6). Hata düzeltme modeli basit olarak şu şekilde gösterilebilir:

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta_1 \Delta X_t + \beta_2 e_{t-1} + u_t \quad (7)$$

(7) numaralı denklemde β_2 katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin bir dönem sonra ne ölçüde düzeltileceğini, yani Y_t 'nin gerçek ve uzun dönem denge değerleri arasındaki farkın ne kadarının bir dönem içerisinde giderileceğini göstermektedir (Yılmaz ve Kaya, 2003:202).

4. BULGULAR

4.1. Durağanlık testi:

Dış ticaret hacmi ve reel döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişkinin sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmesi için öncelikle serilerin durağan olması, yani birim kök sorunu içermemesi gerekmektedir. Bu bağlamda durağanlık sınaması için kullanılan ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Peron) testi sonuçlarına göre kullanılan serilerin birinci farklarında durağan oldukları görülebilmektedir.

Tablo 1. ADF ve PP Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi		PP Testi	
	Sbt-Trendsiz	Sbt-Trendli	Sbt-Trendsiz	Sbt-Trendli
(D)DKUR (dövizkuru)	-8.162040*	-8.140055*	-8.109703*	-8.086508*
(D)DTH (dış tic.hacmi)	-4.811357*	-4.785774*	-14.32653*	-14.34743*

* %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde serilerin birim kök içermediğini gösterir.

Yukarıdaki tabloda mevcut bulunan durağanlık testi bulguları, ele alınan serilerin sabit-trendsiz ve sabit trendli ayırımına göre birinci farklarında aynı düzeyde durağan hale geldiklerini göstermektedir. Tablo içinde yer alan değerlerin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde McKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak yüksek olması değişkenlerin birim kök içermediğini göstermektedir.

Değişkenlerinin tümünün birinci farklarında durağan olması durumu VAR analizi ile beraber eşbütünlük analizin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Tahminlerin doğru bir biçimde yapılabilmesi için öncelikle optimal gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. VAR gecikme uzunluğu rakamları ise aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. VAR Gecikme Uzunluğu

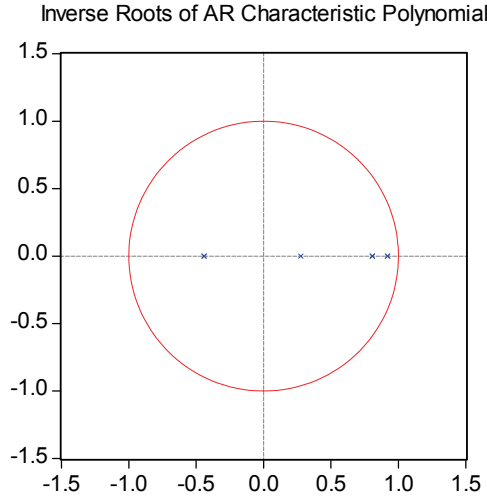
Gecikme uzunluğu	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-674.081	NA	16151.07	15.36549	15.42180	15.38818
1	-557.433	225.3437	1248.376	12.80530	12.97421	12.87335
2	-547.794	18.18126	1098.442	12.67716	12.95867*	12.79057*
3	-543.158	8.535280	1083.132	12.66269	13.05681	12.82147
4	-537.042	10.98152*	1033.056*	12.61460*	13.12132	12.81874
5	-534.987	3.595249	1081.049	12.65881	13.27815	12.90833
6	-533.063	3.280599	1135.220	12.70598	13.43792	13.00086
7	-529.632	5.691519	1152.732	12.71892	13.56347	13.05917
8	-526.500	5.053422	1179.372	12.73866	13.69581	13.12427

Optimal gecikme uzunluğunu belirlemek amacıyla ortaya çıkan Tablo 2'ye bakıldığında Hannan Quinn (HQ) ve Schwarz (SC) bilgi kriterlerine göre 2 gecikme; Akaike (AIC), Final Prediction Error (FPE) ve Likelihood Ratio (LR) bilgi kriterlerine göre ise 4 gecikme alınması gerekmektedir. Buna göre oluşturulan VAR modeli bu iki önerilen gecikme uzunluğuna göre tahmin edilmiş ancak Akaike (AC) tarafından önerilen 4 gecikme uzunluklu VAR modeli istikrarlılık, normalite ve ardışık bağımlılığın olmaması koşulunu taşımasından dolayı eşbütünleşme tahmini bu 4 gecikme uzunluğuna göre belirlenmiştir. 4 gecikmeli VAR modelinin istikrarlılığı için yapılan testler aşağıda sunulmuştur;

Tablo 3. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

KÖK	MODULUS
0.918997	0.918997
0.806900	0.806900
-0.441910	0.441910
0.275959	0.275959

Tablo 3'ten görüleceği üzere hiçbir modülüs değerinin referans değeri dışında olmaması (1'den küçük olması) VAR modelinin istikrarlı olduğunu göstermektedir. Aynı analiz grafik yardımıyla da yorumlanabilmektedir.

Grafik 1. AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim Çember Konumu

Yukarıdaki grafik açısından yorumlandığında; AR köklerinin tamamı birim çember içerisinde yer aldığı için kurulan modelin durağan olduğu bu grafikten de görülebilir.

Kurulan VAR modelinin normal dağılımlı bir model olup olmadığı da test edilebilir. Doornik-Hansen metoduyla analiz edilen normality testine göre; Jarque-Bera olasılık değerleri % 5 ‘ten büyük olduğundan kurulan model normal dağılımlıdır.

Tablo 4. Normality Test Sonuçları

Jarque-Bera	Olasılık
1.225245	0.5419
0.404024	0.8171

Kurulan modelin sınanmasında son olarak seriler arasında ardışık bağımlılık olup olmadığını incelemek amacıyla LM testine bakılabilir;

Tablo 5. Autocorrelation LM Testi

Gecikme	LM istatistik	Olasılık
1	4.696630	0.3199
2	3.088582	0.5431
3	3.002228	0.5575
4	1.708899	0.7891
5	4.783766	0.3102
6	5.052207	0.2820
7	2.589322	0.6287
8	8.610649	0.0716
9	3.120425	0.5379
10	5.194686	0.2679
11	4.404397	0.3540
12	5.733558	0.2199

Tablo 5'te olasılık değerleri incelendiğinde seriler arası ardışık bağımlılık sorununun olmadığı görülebilmektedir. Bu duruma göre kurulan modelin istatistiksel olarak iyi bir model olduğu ve yapısal olarak tutarlı bir model olduğu ortaya konulmuştur.

4.2. Eşbütünleşme Testi:

Yukarıdaki aşamalardan sonra söz konusu dönemde Türkiye ekonomisinde reel döviz kurları ile dış ticaret hacmi arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi uygulanarak sonuçlar aşağıda Tablo 6'da gösterilmiştir;

Tablo 6. Trace ve Max-Eigenvalue İstatistik Değerleri Sonuçları

Hipotez	Trace (İz) İstatistik	0.05 (%5) Kritik Değer	Olasılık
$r = 0$	11.35958	15.49471	0.1903
$r \leq 1$	4.515354	3.841466	0.0336
Hipotez	Max-Eigenvalue (Maksimum Özdeğer)	0.05 (%5) Kritik Değer	Olasılık
$r = 0$	6.844230	14.26460	0.5077
$r \leq 1$	4.515354	3.841466	0.0336

r: koentegrasyon vektör sayısı

Koentegrasyon testi bulguları değişkenler arasında 1 adet eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu dolayısıyla ilişki olmadığı

şeklinde kurgulanan boş hipotezin % 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmesi gerektiğini göstermektedir. Ortaya çıkan sonuca göre; söz konusu dönemde reel döviz kuru ile dış ticaret hacmi arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.

4.3. Hata Düzeltme Modeli (VECM):

Uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilen reel döviz kuru ve dış ticaret hacmi değişkenlerinin kısa dönemli ilişkilerini belirlemek için hata düzeltme modeli tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur;

Tablo 7. VECM Sonuçları (Bağımlı değişken DTH_SA)

Değişkenler	Katsayı	T-İstatistikleri
ECM(t-1)	-0.099795	[-1.72065]
D(DTH_SA(-1))	-0.426003	[-3.58575]
D(DTH_SA(-2))	-0.070603	[-0.56214]
D(DTH_SA(-3))	0.398242	[3.13084]
D(DTH_SA(-4))	0.097323	[0.86427]
D(DKURSA(-1))	1.189726	[2.76826]
D(DKURSA(-2))	-0.039519	[-0.08516]
D(DKURSA(-3))	-0.255424	[-0.57548]
D(DKURSA(-4))	-0.432666	[-0.99605]

Tahmin edilen hata düzeltme modelinde ECM katsayısının negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç hata düzeltme mekanizmasının işlediğini göstermekte olup, aynı zamanda kısa dönem ile uzun dönem arasında oluşacak bir dengesizliğin her ay % 9 oranında ortadan kalktığını ifade etmektedir. Buradan hareketle VECM’e dayalı Granger Nedensellik analizi yapıldığında ise reel döviz kurlarından dış ticaret hacmine doğru olmak üzere % 5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş ve olasılık değerlerine göre ortaya çıkan sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. VEC Granger Nedensellik

Bağımlı Değişken: D(DTH_SA)		
<i>Excluded</i>	<i>Chi-sq</i>	<i>Olasılık</i>
D(DKURSA)	10.46065	0.0333
Bağımlı Değişken: D(DKURSA)		
<i>Excluded</i>	<i>Chi-sq</i>	<i>Olasılık</i>
D(DTH_SA)	4.530793	0.3389

VECM'e dayalı uzun dönem nedensellik ilişkisi tespit edildikten sonra, Wald Testi'ne dayalı olarak ortaya konulan kısa ve uzun dönem nedensellik sonuçları da aşağıda Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Wald Testi Sonuçlar

Bağımlı Değişken	t-testi			Wald testi	
	D(DTH_SA) (t-1)	D(DKURSA) (t-1)	ECM (-1)		
D(DTH_SA)	-0.463612 (-4.573)***	-1.324605 (-3.092)***	- 0.080775 (-1.463)	D(DKURSA)(t-1), ECM (-1)	X2(2)= 10.19121***
D(DKURSA)	0.040924 (1.609)	0.071089 (0.661)	0.027405 (1.980)*	D(DTH_SA)(t-1)ECM (-1)	X2(2)= 5.040296*
Not:	1.VECM'de tüm değişkenler bir gecikmesi alınarak tahmin edilmektedir. 2.*, ** ve *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. 3.Parantezi içindeki değerler t değerleridir.				

Tablo 9'da gösterilen VECM'e dayalı Wald testi sonuçlarına göre; istatistiksel olarak reel döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru % 1 anlamlılık düzeyinde kısa dönem nedensellik var iken, dış ticaret hacminden reel döviz kuruna yönelik olarak da % 10 anlamlılık seviyesinde bir kısa dönem nedensellik bulunduğu tespit edilmiştir.

Buna göre kısa ve uzun dönem nedensellik sonuçları birlikte değerlendirildiği takdirde; reel döviz kurlarından dış ticaret hacmine yönelik hem kısa hem de uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi bulunurken, dış ticaret hacminden reel döviz kurlarına yönelik olarak yalnızca kısa dönemde bir nedensellik bulunduğu gözlenmiştir.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

2008 küresel mali krizinin hemen sonrasında yaşanan global durgunluk, yerini 2010 yılı başlarında yeniden pozitif yönde bir hareketliliğe bırakmış, tüm bu olumlu yöndeki hareketliliğe rağmen 2011 yılı itibarıyla özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde ortaya çıkan sosyo - ekonomik sorunlara paralel olarak oluşan çalkantılı süreçle beraber küresel ekonomik sistemin aktörlerini yeniden daralma korkusu sarmıştır. Başta Yunanistan, İspanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde başlayan bu hareketlilik diğer ülkelerde etkisini hemen göstermiş, özellikle Türkiye gibi hem ekonomisi gelişmekte olan hem de dış ticaretinin önemli bir kısmını Avrupa ülkeleriyle gerçekleştiren ülkelerin, bu süreç içerisinde, mevcut pozisyonlarını yeniden değerlendirme gereksinimi duymalarına neden olmuştur. Ekonomilerinin gelişimini devam ettirmek ve istikrarlı büyüme sürecini sürdürmek amacıyla olan, Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerde, döviz kurlarındaki hareketlilik oldukça önem arz etmektedir. Özellikle, dış ticaret açığına bağlı olarak, cari açık sorunuyla mücadele etmeye çalışan Türkiye’de, son dönemlerde yaşanan kur hareketlilikleri de döviz kurları ile dış ticaret arasındaki bağıntının önemini gözler önüne sermektedir.

Merkez Bankası tarafından döviz kuruna yapılan müdahalelerin, dış ticaret açığının büyümesini önlemek amacıyla yapıldığı hususu da son dönem tartışmaları arasında yer almaktadır. Bu amaçla çalışmamızda sınırlı müdahale altında serbest döviz kuru sistemini benimseyen Türkiye ekonomisi için 2003 – 2010 dönemi aylık verileri kullanılarak reel döviz kurları ile dış ticaret arasındaki bağıntı analiz edilmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlara göre kısa ve uzun dönem nedensellik sonuçları birlikte değerlendirildiği takdirde; reel döviz kurlarından dış ticaret hacmine yönelik hem kısa hem de uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi bulunurken, dış ticaret hacminden reel döviz kurlarına yönelik olarak yalnızca kısa dönemde bir nedensellik bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızın ampirik sonuçları göz önünde bulundurulduğunda reel döviz kurundaki oynaklıklar dış ticaret hacmi üzerinde etkili olmaktadır.

Bu açıdan değerlendirildiği takdirde karar alıcıların gerçekçi kur anlayışı çerçevesinde döviz kuru politikası uygulamaları, dış ticaret açığıyla (dolayısıyla cari açıkla) mücadelede etkin rol oynayabileceği gibi

ekonominin uzun vadeli çıkarları açısından da oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akhtar, M.A. and Hilton, R. Spence (1984). *Effects of Exchange Rate Uncertainty on German and U.S. Trade* (Rapor No: 8403). New York: Federal Reserve Bank of New York.

Aktaş, Cengiz (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 123 – 140.

Albeni, Mesut, Demir, Yusuf ve Demirgil, Hakan (2005). Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi – Türk İmalat Sanayiinde bir Uygulama. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 5(6), 261 – 284.

Alptekin, Volkan (2009). Türkiye’de Dış Ticaret – Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi Yardımıyla Sınanması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 132 – 149.

Altıntaş, Halil ve Öz, Bülent (15 – 16 Nisan 2010). Türkiye’de Kur Değişkenliği ve İhracat İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1989 – 2008. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişi*, Malatya.

Arize, C. Augustine (1994). Cointegration Test of A Long-Run Relation Between The Real Effective Exchange Rate and The Trade Balance. *International Economic Journal*, 8(3), 1 – 9.

Aziz, Nusrate (2008). *The Role of Exchange Rate in Trade Balance: Empirics from Bangladesh*. <http://www.soegw.org/files/program/99-Aziz.pdf>, Erişim Tarihi: 05.10.2011.

Barışık, Salih ve Demircioğlu, Elmas (2006). Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat – İthalat İlişkisi (1980 – 2001). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 71 – 84.

Batmaz, Nihat ve Tunca, Halil (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Belirleyicileri Üzerine Bir Eş

Bütünleşme Analizi (1992 – 2003). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 199 – 224.

Çil Yavuz, Nilgün, Güriş, Burak ve Kıran, Burcu (2010). Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Türkiye İçin Marshall – Lerner Koşulunun Testi. *İktisat, İşletme ve Finans*, 25, 69 – 90.

Göktaş Yılmaz, Özlem (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İ. Ü. Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, 11 – 29.

Gül, Ekrem ve Ekinci, Aykut (2006). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 165 – 190.

Günaydın, İhsan (2004). Vergi – Harcama Tartışması: Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (2), 163 – 181.

Karagöz, Murat ve Doğan, Çetin (2005). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 219 – 228.

Kızılgöl, Özlem (2006). Türkiye’de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi. *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış*, 10, 1 – 19.

Köse, Nezir, Ay, Ahmet ve Topallı, Nilgün (2008). Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995 – 2008). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 25 – 45.

Lee, Kang – Soek and Saucier Philippe (28 – 29 Eylül 2005). Exchange Rate Instability and Trade Integration – The Case of Asia. *5 th International Conference International Trade and Logistics Corporate Strategies and The Global Economy – European and East Asian Experiences-*, ABD.

Liew, Khim-Sen, Lim, Kian-Ping and Hussain, Huzaimi (2003). Exchange Rate and Trade Balance Relationship: The Experience of Asean Countries (0307003). *International Trade*, Econ WPA.

Öz, Sumru (2011). *Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret*. http://web.ku.edu.tr/ku/images/EAF/eaf_pn1103.pdf, Erişim Tarihi: 11. 10. 2011.

Öztürk, İlhan ve Acaravcı, Ali (2003). Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Review of Social Economic and Business Studies*, 2(1), 197 – 206.

Peker, Osman (24 – 25 Mayıs 2007). Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Kısa ve Uzun Dönem Etkilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği. 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, Malatya.

Pekkaya, Semra ve Ayhan Tosuner; (2004). Türkiye Ekonomisinin Temel Dinamikleri Işığında 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programına Eleştirel Bir Yaklaşım: 1990-99 Dönemine Yönelik Bir VEC (Vector Error Correction: Vektör Hata Düzeltme) Modeli Denemesi. *2004 Türkiye İktisat Kongresi, Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar Tebliğ Metinleri II*, 3.Cilt, 39 – 77.

Sarı, Aydın (2010). Döviz Kuru Oynaklığının İthalata Etkileri: Türkiye Örneği. *İ. Ü. İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 11(1), 31 – 44.

Shirvani, Hassan and Wilbratte, Barry (1997). The Relationship Between The Real Exchange Rate and The Trade Balance: An Empirical Reassessment. *International Economic Journal*, 11(1), 39 – 50.

Tarı, Recep ve Yıldırım, Durmuş Çağrı (2009). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi*, 16(2), 95 – 105.

Uzgören, Nevin, Ceylan, Gülçin ve Uzgören, Ergin (2007). Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörleri Belirlemeye Yönelik Bir Model Çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi İ. İ. B. F. Yönetim ve Ekonomi*, 14 (2), 247 – 256.

Vergil, Hasan (2002). Exchange Rate Volatility in Turkey and Its Effect on Trade Flows. *Journal of Economic and Social Research*, 4(1), 83 – 99.

Yamak, Rahmi ve Korkmaz, Abdurrahman (2005). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi. *İ. Ü. İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2(1), 11 – 29.

Yılmaz, Ömer ve Kaya, Vedat (2003). Bölgesel Hasıla Bileşenleri ve Bölgesel Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Çok Bölgeli Bir Uygulama. *Uludağ Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 22 (2), 187 – 201.

Yılmaz, Ömer ve Kaya, Vedat (2007). İhracat, İthalat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans*, 22(1) , 69 – 84.

Yuen - Ling, Ng, Wai – Mun, Har and Geoi – Mei, Tan (2008). Real Exchange Rate and Trade Balance Relationship: An Empirical Study on Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 3(8), 130 – 137.

Zengin, Ahmet (2000). Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular). *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 27 – 41.

Zhe, Wang (2007). Real Effect of Exchange Rate in RMB and Trade Surplus in China. *Canadian Social Science*, 3(5), 91 – 96.